

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342



**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2011**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Кирил Барбареев
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков
м-р Верица Јосимовска

Редакциски одбор

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков

Главен и одговорен уредник

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот
Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „Европа 92“ - Кочани
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

м-р Александар Донски ВОБЕД	7
д-р Тодор Чепреганов, д-р Ѓорѓи Чакарјаневски МАКЕДОНИЗМОТ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ	9
д-р Кирил Цацков НЕОДМИНЛИВАТА ПЕДАГОШКА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО ШТИП И ВО ПРИЛЕП.....	17
д-р Ѓорѓи Малковски ПРОПАГАНДИТЕ НА БАЛКАНСКИТЕ ДРЖАВИ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	25
д-р Силвана Сидоровска-Чуповска ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕТО НА ПРЕРОДБАТА	31
д-р Александар Илиевски ПЕДАГОШКО-АНДРАГОШКАТА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	41
д-р Михајло Георгиевски ПРОСВЕТИТЕЛСКИТЕ ПОГЛЕДИ НА КРАТОВСКИОТ УЧИТЕЛ ДИМИТАР ПОП ЈОСИФОВИЧ, СОВРЕМЕНИК НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, ИЗНЕСЕНИ ВО НЕГОВИТЕ РАКОПИСИ ОД 1858 И 1869 ГОДИНА.....	51
м-р Дора Јурукова ЗНАЧЕЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ЗА УЧИТЕЛСКАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА	57
д-р Наташа Котлар-Трајкова МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЈКОВ	61
д-р Билјана Ристовска-Јосифовска ИСТОРИСКИТЕ ПРЕСЕЛБИ ОД МАКЕДОНИЈА ВО ОБЛАСТА ТУЗЛУК ВО БУГАРИЈА (втората половина на XIX и почетокот на XX век).....	67

проф. Трајче Мицески, спец. Роберт Конески, дипл.теолог ЕДУКАТИВНО-МЕНАџЕРСКО-ЛИДЕРСКИТЕ ОДЛИКИ НА ДИРЕКТОРОТ НА НАРОДНОТО УЧИЛИШТЕ ВО ПРИЛЕП (1874-1877) - ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	73
д-р Зоранчо Малинов ФОЛКЛОРНИ И ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИЈАЛИ ПУБЛИКУВАНИ ОД ШТИПЈАНИ КОН КРАЈОТ НА XIX ВЕК	85
д-р Снежана Јованова-Митковска НЕКОИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА „ЗВУЧНАТА МЕТОДА“ НА КОВАЧЕВ	97
д-р Александар Трајановски НАРОДНООПШТИНСКИ И ПЕДАГОШКО-БОГОСЛОВСКИ УЧИЛИШТА ВО МАКЕДОНИЈА КОН СРЕДИНАТА НА XIX ВЕК (ПО ПРИМЕРОТ НА УЧИТЕЛСТВУВАЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, Д. МИЛАДИНОВ, СЛ. ДИНГОВА, К. ШАПКАРЕВ И ДРУГИ)	109
д-р Валентина Миронска-Христовска УЛОГАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО МАКЕДОНСКАТА ПРОСВЕТНА ТРАДИЦИЈА	123
м-р Елена Јосимовска УЧИЛИШТАТА ВО ШТИП ПРЕД И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	133
м-р Ванѓа Димитријева ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ЗНАЧЕЊЕТО НА НЕГОВАТА ЛИЧНОСТ ВО КУЛТУРНОТО ПОЛЕ НА МАКЕДОНИЈА.....	137
м-р Ирена Китанова ЕТИЧКО-ЕСТЕТСКИТЕ СЕГМЕНТИ ВО БУКВАРОТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	141
Донче Ефремов, Емилија Корунска ЈОСИФ КОВАЧЕВ И НЕГОВОТО ВРЕМЕ.....	145
м-р Оливер Цацков ЈОСИФ КОВАЧЕВ - УЧЕНИК И УЧИТЕЛ.....	151

м-р Ленче Насев ПОГЛЕД КОН ЖИВОТОТ И ДЕЛНОСТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ – ИСТАКНАТ МАКЕДОНСКИ ПЕДАГОГ И РЕФОРМАТОР ОД ШТИП	155
Иван Котев, Милена Цацкова ПЕРИОДБЕНСКОТО ДВИЖЕЊЕ ВО СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО И УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА АРСЕНИ КОСТЕНЦЕВ	163
м-р Верица Јосимовска ДЕЛАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ВРЕМЕТО ВО КОЕ ГИ СОЗДАВАШЕ	175
м-р Кире Филов РАЗВОЈОТ НА ПРОСВЕТНАТА ДЕЈНОСТ ВО ШТИП ПРЕД, ЗА ВРЕМЕ И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	179
Лидија Камчева ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И НЕГОВОТО УЧИТЕЛСТВУВАЊЕ ВО ШТИП	185
м-р Марија Коцева ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УЧИТЕЛИ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА	191

УДК: 323.1(=163.3)
:655.11”18”

д-р Наташа Котлар -Трајкова
Институт за национална историја - Скопје

МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЈКОВ

Во раните 70-ти години на XIX век, кога била евидентна плодната издавачка дејност на Јосиф Ковачев, актуелноста на „македонското прашање“ го достигнала својот врв. Имено, само четири месеци по востановувањето на Бугарската егзархија¹, како уште една христијанско-православна црковна институција во османлиското општество, на 23 јуни 1870 г., во весникот „Македонија“ што излегувал во Цариград, а бил редактиран од Петко Рачов Славејков еден од водачите на бугарската преродба, бил објавен напис со наслов „Еден глас за цела Македонија“.² Едината на насловот јавно и отворено ја поставила комплексната содржина на македонското прашање во актуелниот историски момент. Со суптилна етностинкција била истакната македонската солидарност во антипатријаршиската борба и побаран соодветен статус и за македонската етничка заедница во организационото поставување и градење на новата црква (Егзархијата). Бидејќи таа институција востановена со документ на световниот владетел – султанот не била дадена „исклучиво за Бугарите, туку истото се вету и за Македонците преку 10-тиот член ... ако си ја покажат сите или 2/3 желбата, ќе успеат да се присоединат кон Бугарската црква“.³

Но, реализацијата на ваквата можност, во написот, била условена со промовирање на демократскиот принцип во интеррелигиската релација на македонската и на бугарската етничка заедница. Во спротивно - определбата за централизам, именуван во написот, како „деспотизам“⁴ би ја отворила пред јавноста темата за „прашања македонски“⁵, односно за другоста од аспект на црква (Охридска архиепископија), народност, јазик.

1) Бугарската егзархија била востановена со султански ферман на 28 февруари 1870 г.

2) „Един глас за вичка Македонија“, в. „Македонија“, г.IV, Цареград, 23.6.1870, според Б.Конески, Кон македонската преродба, Скопје, 1959, 40 - 41.

3) Ibidem.

4) Ibid.

5) Ibid.

Во тоа време, печатот за поединецот претставувал излез од изолацијата и локализмот, поврзување со светот. Весниците го поттикнувале учеството на граѓаните во заедничкиот живот и придонесувале за ширење на општествените и политичките вредности, но и за создавање на јавно мислење. Имајќи го предвид последново, кратко време по објавувањето на написот, со свој коментар за „македонското прашање“ се јавил и редакторот на в. „Македонија“, П.Р.Славејков.⁶ Преминувајќи кон изворниот податок, нагласувме дека доаѓа од личност која имала значајна улога во цариградскиот круг на бугарската преродба, главен противник на усилбите кон создавање на заеднички македонско-бугарски јазик, но и на македонистичкото движење. Несреќен, што македонското прашање не останало како и дотогаш, поттурнато позади сцената на актуелните меѓуетнички и политички односи, П.Р.Славејков не го негирал постоењето на истото, само скржаво забележал дека постоело од порано - „уште пред десетина години“ и дека било тема на „не толку сериозни расправи“ во македонско-бугарските односи.⁷ Содржината на текстот иако не открива многу, доволно ги исцртува елементите на македонското прашање – периметарот на неговата актуелност⁸, особеностите на македонскиот јазик наспроти источнобугарската опција како единствена за заеднички литературен јазик⁹, етнодистинкцијата поткрепена со размисли за етничкото потекло на Македонците¹⁰. Во текстот, П.Р.Славејков настојува да ја релативизира и присутната економско-социјалната нееднаквост меѓу Бугарите и Македонците, затоа што последниве, ваквата ситуација веќе ја толкувале како нерамноправност во заедничките општествени ангажирања.¹¹ Сметале дека сами требале да решаваат за своите проблеми,

6) П.Р.Славејков, Македонскиот въпрос, „Македонија“, г.V, бр.3, Цареградъ, 18.I.1871, 2, според, Сведовштва за македонскиот идентитет (XVIII – XX), ИНИ, Скопје, 2010, 24-25.

7) Ibidem, 24.

8) П.Р.Славејков запишал дека работата не била само празни зборови, туку „мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во живот“. – Ibid.

9) Еве што забележал, П.Р.Славејков: „македонистите укажуваат на разликата помеѓу македонското и горнобугарското наречје, од кои првото било поблизу до словенскиот јазик, а второто било измешано со татаризми“. - Ibid.

10) „Тие не биле Бугари, ами Македонци, потомци на древните Македонци “... „ Некои македонисти се делат од Бугарите ... по тоа што тие се чисти Словени, а Бугарите се Татари“, запишал П.Р.Славејков. - Ibid.

11) Борбата за еманципација од Цариградската патријаршија македонскиот народ ја водел на заеднички фронт со бугарскиот. Заедничкиот настап кој бил мотивиран од општите интереси, потреби, заедничките словенски традиции. Но, токму тука, во овој фронт, кој имал крајна цел да создаде единствена православна словенска црква (опонент на

а не да бидат водени од други, во конкретниот случај од Бугарите. Во оваа смисла и била искажана нивната забелешката: „се откинавме од Грците, под други ли да паднеме?“¹²

По основањето на Егзархијата, во Македонија продолжило движењето за обновување на Охридската архиепископија, за одделување од Егзархијата дури и по цена на преминување во унијатство. Заради ова, во почетокот на 1874 г. П.Р.Славејков, тогаш веќе поранешен редактор на весникот „Македонија“, пристигнал во градот Солун. Во Македонија бил испратен од егзархот Антим I (во тајна мисија) со цел да го попречи актуелното ширење на унијатството во Македонија, но и да го зацврсти егзархискиот престиж. Впечатоците на П.Р.Славејков изнесени во писмата до Егзархот, содржат и констатации за „македонското прашање“. Накратко, тој повторно пишува за појавата на ова прашање, но овојпат го нотира почетокот на истото од „пред дваесетина години“¹³ и дека тоа во актуелниот момент веќе се манифестираше како „движење“ со „јасна прецизна мисла“ за „независно национално и црковно ослободување“.¹⁴ Во продолжение, особено е интересна забелешката на П.Р.Славејков дека „македонските дејци“ настојувајќи да го решат „македонското прашање врз црковна основа, истовремено ги потхрануваат старите сепаратистички тенденции кај Македонците, преку Унијата да се создаде нова етничка област“¹⁵. Ова негово искажување е многу важно – открива што не било кажано дотогаш за „македонското прашање“ и за неговата суштина. Анализирајќи ги податоците што ни ги соопштува П.Р.Славејков во последното искажување и воедно, имајќи го предвид непрецизното датирање во двете пишувања и од 1871 г. и од 1874 г., кое се чини дека е намерно, доаѓаме многу поблиску до времето кога се појавило и зачекорило на јавната сцената „македонското прашање“.

Патријаршијата) како услов за реализација на правата во Империјата, се изразиле разликите во историскиот развој на двата народа.

12) Сведовштва за македонскиот..., 25.

Темата македонско прашање во в. „Македонија“ била актуелна и по написот на П.Р.Славејков. Еден месец по неговото пишување и сомневање во аргументацијата на „македонистите“ за етничкото потекло на Македонците следел коментарот на учителот и учебникар Димитар В. Македонски дека: „Македонците не се изгубиле од лицето на земјата како што си дозволуваат некои да велат, зошто, доколку што знаеме ние, тие не згрешиле ништо па да зине земјата да ги голтне“. - „По Македонскиот въпрос“, в. Македонија, г. V, бр.3, Цариградъ, 16.II.1871.

13) Сведовштва за македонскиот идентитет (XVIII – XX), ИНИ, Скопје, 2010, 26.

14) Ibidem, 26-28.

15) Ibid., 28.

Тоа бил периодот (1856 – 1861) по завршувањето на Кримската војна и прогласените граѓански права со Хати-хјуманунот, кога и македонското граѓанство започнало да води активна борба против духовната и културната доминација на Цариградската патријаршија емитувана на грчки јазик. Низа акции во почетокот на таа борба изразувале словенско пробудување¹⁶, на кое воздејствувало и влијанието на Русија.¹⁷ Тоа било времето кога Димитар Миладинов го повел македонскиот народ по патот на културната преродба. Основната цел била да се потисне грчкиот јазик од училиштата во Македонија и да се замени со „живиот народен јазик“¹⁸ – македонскиот, во црковната богослужба да се воведат црковнословенскиот јазик и да служат домашни свештеници. Во исто време, пријателот и поранешениот ученик на Д.Миладинов – архимандритот Партенија Зографски имал изработено книги за учење во кои биле застапени и особеностите на македонскиот јазик.¹⁹ Споменативе особености ги имало и во „многу макед. песни“²⁰ кои Константин Миладинов сакал да ги отпечати во фолклористичкиот зборник. И уште нешто, користејќи го македонскиот народен јазик, тој направил преводот (1858) на дел од брошурата на Ј.Флеров „Православни црковни братства во југозападната Русија“ со свој предговор.²¹

Современикот и добар познавач на актуелната преродба на македонскиот народ, рускиот дипломатски претставник – Александар В. Рачински, во 1859 г. констатирал дека тоа бил процес – „Движењето се шири низ целата околина (на Кукуш, б.м.) до најоддалечените места на Македонија ... жителите на Карадак, Полјанин, Воден, Струмица

16) Словенско-преродбенската фаза била присутна и во еволуцијата на бугарската преродба. - Поопширно: Зб., Книга за Миладиновци 1862 - 1962, Скопје, 1962.

17) Нејзиното пропагирање на панславизмот и на словенофилството било во согласност со реализирањето на источната политика – излез на источното средоземноморие, преку територијата на османлиската држава. Оттука, целосноста на православието под водството на Патријаршијата била најсигурниот патот кон целосноста на руското влијание на Балканот.

18) Райко Жинзифов, Публицистика, Софија, 1964.

19) Во конкретното време, П.Зографски бил за создавање на заеднички македонско-бугарски јазик, при што истакнувал дека „македонското наречје“ заради своите особености треба да биде основата на заедничкиот јазик. – Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, т.І, Скопје, 1981, 188.

20) Писмо на К.Миладинов од 8 јануари 1859 г., до бугарскиот преродбеник и револуционер Г.С.Раковски. – Зб., Книга за Миладиновци 1862 - 1962, Скопје, 1962, 26.

21) Содржината на преводот била наменета за разобличување на веќе актуелната католичка унијатска пропаганда и била дистрибуирана во Македонија (А.В.Рачински и Е.П.Јужаков).

*се убедија во сладоста на мајчиното млеко - мајчината писменост*²². Впечатлив пример за реализирање на културно-народна автономија бил обидот (1859) на кукушките граѓани и нивниот првенец Нако С.Станишев за премин во унија, при што се „барало да се образува единствена архиепископија во Македонија директно потчинета на папата“²³. Овој самоиницијативен чин на кукушките граѓани за еманципација од Патријаршијата и од грцизацијата бил амортизиран со интервенција на руските политички кругови, Патријаршијата и бугарските водачи во Цариград. Барањата на кукушани биле задоволени: за првпат на чело на една македонска епархија (Полјанската) во составот на Патријаршијата, застанал владика Македонец – Партенија Зографски родум од Галичник. Оваа историска епизода на кукушани била само фрагментарна руска поддршка, која доаѓала единствено кога биле застрашени интересите на Русија – нејзиното влијание на Балканот и на Блискиот Исток. Со внимателно читање на изворната граѓа, констатираме дека од 1860 г., бугарската културно-политичка опција добила особена поддршка во руската политика.²⁴ Тоа значело збогум на *словенството* коешто извршило голема мобилизаторска задача (кај балканските народи) во почетната фаза на преродбенското движење.

Константин Миладинов заминал од Русија, а капиталниот фолклористички труд на собрани материјали од Македонија бил објавен (1861) со помош на руски ривал – австриски државен и католички претставник – Јосип Ј. Штросмаер. Од друга страна, фактот што во формата на *Зборникот* – насловот²⁵ стои придавката бугарски, а не

22) Руски документи за Македонија и македонското прашање (1859-1918), избор, редакција и коментари Александар Трајановски, ДАРМ, Скопје, 2004, док.1, 71-72.

23) Б. Ристовски, Народната култура во изградбата и афирмацијата на македонската национална мисла, Г ИНИ, XIX/3, Скопје, 1975, 85.

24) Во изворната документација на руската дипломатија до 1860 г. е карактеристично присуството на словенското именување наспроти бугарското во однос 3 : 1 или 2:1. Овој однос од 1860 г. е целосно изменет во корист на бугарското именување на македонскиот народ. - Руски документи за Македонија и македонското прашање (1859-1918), избор, редакција и коментари Александар Трајановски, ДАРМ, Скопје, 2004; Братя Миладиновци – Преписка, редактирал Н.Трайков, Софија, 1964.

25) Во јуни 1861 г. Зборникот бил отпечатен, а неговите автори завршиле во затвор и кратко време потоа таму умреле. Содржината на Зборникот била длабоко македонска. Тој е пречекан со игнорирање од руската и од бугарската политичка и културна јавност. Првата многу повеќе заради католичкото спонзорство, а втората многу повеќе заради македонската содржина. Дури во 1869 г., П.Р.Славејков со „Писмо до бугарските читалишта“ изразил незадоволство од правописот применет во Зборникот на Миладиновци, којшто пак бил во најголема мера блиску до народниот македонски изговор. - Весник „Македонија“, г. III / 42, Цареград, 3. X.1869.

македонски песни, доволно зборува за моќта на политичкиот интерес и влијание. Во актуелниот момент, македонската содржина воопшто не била добродојдена и на секаков можен начин била потиснувана, не требала да „излезе на пазарот“²⁶. И Русија и Австрија биле веќе определени – јужнословенското население во османлиската држава да го именуваат како бугарско²⁷, не водејќи воопшто грижа за културните и народносните особености одделно. Важна била територијата и можностите што таа ги нудела.²⁸ Во оваа смисла, руската политичка опција во Македонија – пробугарска, била засилена со доаѓањето (1861) на првиот руски конзул во Битола – Михаил А. Хитрово. Моментот бил *деликатен* како што забележал и П.Р.Славејков во својот напис²⁹, затоа што тогаш започнале патријаршиско (грчко) - бугарските преговори за решавање на актуелното црковно прашање, а во раките на истото и за македонските епархии под јурисдикција на Патријаршијата. Затоа, П.Р.Славејков во својот напис остро реагираше што во време на „*сè уште неконструиран народ*“ - единствен, биле истакнати и македонски барања, па макар тие биле и на компромисна линија (Партенија Зографски, Кузман Шапкарев, Димитар Василев-Македонски, Димитар Узунов). Преродбениците по нив, како Венјамин Мачуковски и Горѓи Пулески, биле уште поконкретни, првиот со барања за посебен македонски јазик (1872), а вториот – и за посебна македонска националност (1875).

26) П.Р.Славејков, Македонскиот въпрос, в.„Македонија“, г.V, бр.3, Цареградъ, 18.I.1871.2, според, Сведоштва за македонскиот идентитет (XVIII – XX), ИНИ, Скопје, 2010, 24.

27) Пишувајќи за влијанието на Австрија, П.Р.Славејков во февруари 1874г. запишал: „во 1860 година римокатоличките агенти за Унијата беа изработиле културно-национална програма за ослободување на бугарскиот народ од Патријаршијата“ - Ibidem, 28.

28) Таков бил и примерот со поделбата на Полска, тие и Прусија биле парципенти во нејзината поделба.

29) Сведоштва за македонскиот ..., 24.